

pišejo inu postavijo inu de se ti štimovci⁹ izreko po šegi našiga jezika. V ti viži¹⁰ se nom zdi, se ta naš jezik, suseb z latinskimi puhštabi, more prov, lehku inu zastopnu pisati inu brati ...

O P O M B E :

¹ Bezjaki: še ne popolnoma pojasnjen naziv za prebivalstvo v raznih predelih ob slovenskih mejah, tako v Istri, Primorju, Hrvaškem Zagorju in sploh ob hrvaški meji.

² Kunštinih: umetnih.

³ Gmanjske: običajne, navadne.

⁴ S krovaškimi puhštabi: s hrvaškimi črkami, mišljena je glagolica.

⁵ Ortografija: pravopis.

⁶ Stallnu: čedno, lepo.

⁷ Silabi: zlogi.

⁸ Peami: Cehi.

⁹ Štimovci: samoglasniki.

¹⁰ Viža: način.

41) Trubarjevo in Kreljevo pismo Adamu Bohoriču

Pismo je nastalo v času, ko je Primož Trubar za vedno zapuščal Ljubljano in svojo domovino, da bi se izognil jezi deželnega kneza, ki je Trubarja izgnal iz svojih dežel. Čeprav je pismo podpisal tudi Sebastijan Krelj,¹ je pobudo zanj verjetno dal Trubar sam in sicer v skrbi za dvig ravni leta 1563 ustanovljene stanovske šole in sploh za dvig kulturnega življenja med Slovenci. Iz pisma vidno izžareva Trubarjeva zavzetost za reformatorsko dejavnost. Napisano je bilo v latinščini; osnutek pisma hrani Arhiv Slovenije (Stan. arhiv fasc. 284).

Nad vse učenemu in pobožnemu možu Adamu Bohoriču,² svobodnih umetnosti bakalavreu,³ čislaneu gospodu in bratu v Kristu.

Zdravje od Gospoda Jezusa, vseh pobožnih edinega rešenika!

Veleomikani mož! Ne dvomimo, da dobro poznaš in neredko obžaluješ nesrečno in kulturno zaostalost naše ožje domovine: saj je prava sramota, kako se vsepovod šopiri zaničevanje do lepih umetnosti in zanemarjanje duhovne izobrazbe. Toda ko bi le vsi, ki to bedno rovtarstvo v resnici občutijo, hoteli združiti z nami svoje želje in gorečnost, svoje misli in delo ter z nami vred napeti vse sile, da mu napravijo konec! Zakaj mi, ki nam je posebno jasno, da so šole cerkvi potrebne kakor leva roka, smo ti stivari že od kraja posvečali največjo skrb in prizadevnost in smo naposled z mnogimi prošnjami in molédovanjem pripravili prvake⁴ naše dežele do tega, da so dobrohojno in širokosrčno obljubili in določili denarno pomoč za ustanovitev javne šole tu v Ljubljani. Zdaj so nam naložili predvsem to skrb in nalogo ter nam milostno ukazali, naj nemudoma poiščemo in pridobimo enega ali drugega dobrega in izobraženega moža, domačina, takega, ki se ne bo plašil truda. Zato pa, ko vemo, da si ti po svojih zmoglostih, učenosti in praktičnem znanju kakor ustvarjen za pospéh tega šolskega poskusa in dela in da razumeš, kolikšne ljubezni in časti je vredna skupna domovina, te po ukazu in v imenu naše deželne gosposke⁵ srčno vabimo, da

pridi o prvi priložnosti k nam v Ljubljano, da se utegnemo, če se ti bo zdelo, pogovoriti in odločiti s teboj o nadrobnostih, upamo, da z drugačnimi pogoji, kakor so te nekdanj pretentali Zagrebčani.⁶ Čakamo tvoje odgovora. Zdrav bodi!

V Ljubljani, dne 1. avgusta v letu Gospoda Odrješnika 1565.

Tvoje omike vneta častilca

Primož Trubar s svojo roko podpisal
Sebastijan Krelj s svojo roko podpisal

O P O M B E :

¹ Sebastijan Krelj (1538—1567), protestantski pisec, ki je izpopolnil knjižni jezik in pisavo; po Trubarjevem odhodu iz Ljubljane (1565) predstojnik (superintendent) slovenske protestantske cerkve.

² Adam Bohorič (okoli 1520—1598), protestantski šolnik in vodja stanovske šole v Ljubljani; pisec prve slovenske slovnice (1584).

³ Bakalavreus, nižji naziv, ki so ga dosegli med univerzitetnim študijem.

⁴ Prvaki naše dežele, mišljeni so deželni stanovni, ki so leta 1563 ustanovili stanovsko šolo v Ljubljani.

⁵ Deželna gosposka, deželni stanovni.

⁶ Doslej ni znano, za kakšno zadevo med Bohoričem in Zagrebčani je tu šlo.

42) Kmečki upor 1573

Med viri za upor hrvaških in slovenskih kmetov leta 1573 so tudi mnoga pisma, ki so jih pisali razni plemiči in meštani iz krajev, ki jih je zajel upor, in v njih sporočali o najnovejših dogodkih, ki so jim bili sami priče ali pa so o njih slišali.

Pismo sevnškega tržana Geldriha z dne 4. februarja 1573:

Vaši milosti sporočam v veliki naglici, kako so se dvignili ogrski, slovenski in hrvaški kmetje in hočejo zasesti Kranjsko, Slovensko Štajersko, Koroško in druge dežele zaradi velikih novih obveznosti, ki jih imajo do svojih predpostavljenih gosposk; in kjer pridejo do kakega gradu, trga ali mesta, se jim ta mora predati in jim pritrčiti, da hoče in mora biti vsakdo njihov brat in z njimi držati; in vsaka hiša mora dati ali gospodarja ali krepkega močnega hlapca. In če se jim grad, mesto ali trg noče podrediti, ga zažgo in pograbijo vse, kar v njem najdejo. In skupaj jih je že več kot 40 tisoč kmetov, pa še vsak dan prihajajo; in razdelili so se na tri skupine: ena proti Mariboru, druga na Kranjsko in tretja proti Savi; ti bodo danes pri nas v Sevnici, ker so v nedeljo oblegali gosпода Gericherja, ki se jim je moral podrediti, nakar so se morale podrediti tudi Brežice in Krško; večeraj pa so oblegali gosпода Weltzerja v Rajhenburgu, ta se jim je tudi moral predati in jih počastiti z dvema sodoma vina in dobrim volom, da so ga pustili v miru. ... In kdor se jim noče predati, tega nataknejo na kol ali ga dajo obglaviti. Gosпода Weltzerja še vedno trga, gospa pa je zbolela od velikega strahu.

Pismo uskoškega poveljnika barona Thurna deželnemu stanovskemu odboru za Kranjsko, pisano ob treh ponoči med 4. in 5. februarjem 1573.

V naglici sporočam gospodom, da sem zbral nekaj deželanov,¹ uskokov² in podložnikov,³ do nekako 500 mož, in se ob enajstih dopoldne z njimi dvignil proti uporniškim kmetom. Ko so nas ti opazili (bilo jih je menda okrog 2000), so takoj pobegnili in se zatekli v mestece Krško. Zaradi tega sem ukazal, naj pehota napade z gornje strani, konjenica pa z druge. Tako sem z božjo pomočjo mnogo teh kmetov pobil, še več pa jih je na begu samih utonilo v Savi. Tako jih je verjetno prišlo ob življenje okrog tristo. Uskoki so močno divjali in ropali, tako da sem se sam moral zgroziti.

Obenem moram potožiti gospodom, da je pri tem ostal na bojišču častivredni, hrabri, viteški gospod Daniel Laser, ki ga je v obraz zadel strel iz stolpa.

Zjutraj, če bo Bog hotel, se bom od tod dvignil naravnost proti drugi skupini kmetov, ki gredo proti uskokom....

Pri tem se mi zdí izredno pomembno, da gospodje pišete povsem resno tem⁴ iz Krškega in Metlike, da se nikakor ne smejo pogajati s kmeti, ampak se jim morajo upreti z vso silo, ki jo zmorejo, in tudi podložnike, ki bi pri njih iskali zavetja v vsesplošni stiski, sprejeti v mesta z ženami, otroci in imetjem....

In ker nas v tem nemirnem času kličejo tudi z meje,⁵ bom čakal ukaza od svojega milostljivega gospoda: kaj naj storim, ali naj se postavim po robu dednemu sovražniku⁶ ali upornim kmetom.

O P O M B E :

¹ Deželani: pripadniki deželnih stanov, plemiči, fevdalci.

² Uskoki se zaradi svojega sotrazmerno ugodnega položaja niso priključili upornim kmetom, ampak so se obrnili proti njim.

³ Vsi kmetje se seveda niso prostovoljno pridružili uporu; del neodločnih so prisilili uporniki v svoje vrste, del pa se je moral pod pritiskom fevdalcev priključiti boju proti upornikom.

⁴ Tem, namreč meščanom: prebivalci zlasti manjših mest in trgov so šli ponekod upornikom na roko, bodisi pod pritiskom ali pa tudi iz simpatij.

⁵ Mišljena je turška meja.

⁶ Dedni sovražnik: Turki.

43) Valvasorjev opis Gorenjske in Kamnika

Slika, kakor jo daje Valvasor,¹ kaže, da je bila Gorenjska v njegovem času eno najbolj razvitih področij slovenskega ozemlja. Rudarstvo in trgovina, deloma tudi živinoreja in poljedelstvo ter domača obrt so dajali tedaj ljudem največ možnosti za zasluzek in življenje.

Ljudje so zdrave narave, močnega telesa, hitri in urni, delavni in uslužni. Med njimi je mnogo tovarnikov, to je ljudi, ki prinašajo blago sem in tja na tovarnih konjih ali živalih; takisto je mnogo rudarjev kakor tudi mnogo tkalcev in trgovcev, ki si z raznim opraviлом služijo kruh in

goje razne obrti. Mnogi živijo od tovarjenja; nosijo blago na konjih... proti Gradcu, Dunaju, Salzburgu, Trstu, Gorici in še v razne druge kraje; tvorijo pa vino, olje, sol, žito, platno, živo srebro, železo, jeklo in še mnogo različnega drugega trgovskega blaga. In ker ni v vsej deželi pravih voznikov, ki bi kakor na Nemškem naložili težek tovor, prevažajo tisto, česar ne prenašajo omenjeni tovarniki s konji, z majhnimi vozovi; tako vozijo mnogi dvakrat na teden jeklo in železo v Ljubljano, a žito in druge življenjske potrebščine spet nazaj k rudniku. Mnogi, ki kupčujejo s platnom, ga vozijo v Italijo. Tudi takih, ki trgujejo s konji in jih prodajajo v Italijo, ni majhno število.

Velik del nosi sukno, imenovano mezlan,² kar pogosto in z velikim pridom v druge dežele, ker ga tko skoraj po vseh gorenjskih vaseh. Mnogi trgujejo s siti, ki jih prav na Gorenjskem izdelujejo v velikih množinah, celo preko morja v Senigalijo³ in Avgusto⁴ v romanski zemlji. Tako jih tudi ni malo, ki trgujejo z volno ali s kozjim sirom, ta je tako dober in slasten, da ga na Nemškem veliko prodajajo za parmezan. Rede tudi dosti živine, kakor ovce, koze, vole in mnogo prelepih konj. Tudi z rdečim in črnim kordovanskim usnjem,⁵ ki ga tu... pogosto stroje, je dobra kupčija; izvažajo ga daleč v rimsko cesarstvo....

Mnogi, ki z ročnim delom preskrbujejo delo svojim zobem, izdelujejo sodčke, keblice, škafe (ali brentice) in razno drugo leseno posodo. Drugi pa izvabljajo hrano iz njive in obdelujejo imenično in dobro polje. Prenekateri se bavijo z lovom in love vsakovrstno divjačino...

O P O M B E :

¹ Ivan Vajkart Valvasor (1641 v Ljubljani — 1693 v Krškem), plemič na Kranjskem, ki je napisal več del o naših deželah; najbolj znano med njimi je delo, tiskano v štirih debelih knjigah v nemščini z naslovom Die Ehre des Herzogthums Krain (Slava vojvodine Kranjske), iz katerega je tudi ta opis.

² Posebna vrsta platna, tkano iz lanenih in volnenih niti.

³ Senigallia, mesto v Italiji, v Marakah, tjer so bili veliki in slavni sejmi, ki so jih zelo radi obiskovali tudi naši trgovci.

⁴ Verjetno Agosta na Siciliji.

⁵ Fino strojeno usnje, predvsem iz ovčjih kož, ki nosi naziv po mestu Cordoba v Španiji.

Kamniki, ki se kot mesto omenja v listinah že od začetku 13. stoletja dalje, je šteti med najstarejša mesta na Slovenskem. V prvih časih obstoja, ko je skozenj tekla najvažnejša prometna pot od vzhoda proti zahodu, je mesto zelo cvetelo. Toda že proti koncu srednjega veka je bilo v zastoju in nato celo v upadanju. Tako je bilo tudi za Valvasorja, ki je zapisal, da »prej tako bogato in obljudeno mesto propada«.

Ima pa mesto Kamnik čelvera vrata. Prva se imenujejo Na Štuni; druga Biriška, ker stanuje tam mestni biring; tretja Na grabnu ali Ženska vrata; četrta v Dolgi ulici Mostna vrata. Razen tega so še majhne duri med Mostnimi in Ženskimi vrati, ki pa ostanejo zaprte ob letnih in tedenskih sejnih (le-ti so vsak torek), da ne bi ljudje odnašali mestne mitnine in carine. Tudi frančiškanski samostan, ki so ga ustanovili gospodje Turni in gospodje Hohenwarth,¹ ima majhna vrata na vrt in za druge potrebe.